

Αναθεωρήσεις: Όταν το φύλο μπολιάστηκε με τη σεξουαλικότητα

Βενετία Καντσά

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Εγώ θα σας επιστρέψω εκεί από όπου ξεκινήσαμε την πρώτη μέρα -και μάλλον δεν εγκαταλείψαμε και ποτέ- στον χώρο, τον οικιακό χώρο, με αναφορά αυτή τη φορά όχι μόνο στο φύλο αλλά και τη σεξουαλικότητα. Προχθές το απόγευμα καθώς καθόμουν εδώ στην πρώτη σειρά κοιτούσα στην αφίσα αυτής της συνάντησης τη φωτογραφία του Σίμου Σαλιέλ. Αυτό που έβλεπα ήταν το εσωτερικό από ένα κουκλόσπιτο. Μία γυναίκα και ένας άνδρας, η γυναίκα στα ροζ, ο άνδρας στα μπλε. Η γυναίκα στέκεται στο κατώφλι, έχει στραμμένη την πλάτη της προς το εσωτερικό του σπιτιού και κοιτάει έξω από την πόρτα, στο κενό. Ο άνδρας βρίσκεται μέσα στο σπίτι, κοιτάει προς το εσωτερικό του και φωτίζεται από μια πόρτα; ένα παράθυρο; Ανάμεσά τους μια σκάλα που σταματάει στο ταβάνι. Τοποθετημένοι στο χώρο με τέτοιο τρόπο ο άνδρας και η γυναίκα δεν μπορούν να συναντηθούν αλλά ούτε και να δουν ο ένας τον άλλον. Το κουκλόσπιτο φαινόταν να αναπαριστά –όπως το διάβαζα τουλάχιστον- έναν οικιακό χώρο αναπαράγοντας «οικείες» αντιθέσεις άνδρας-γυναίκα, μέσα-έξω, σε «ανοίκειους» συνδυασμούς, ο άνδρας προς τα μέσα, η γυναίκα προς τα έξω. Πώς ορίζεται όμως το μέσα και το έξω; Αν το μέσα είναι έξω και το έξω είναι μέσα; Και αν αντί για μία ροζ και μία γαλάζια κουκλίτσα βλέπαμε δύο ροζ ή δύο γαλάζιες, πώς θα ερμηνεύαμε τότε τη χωρική διευθέτηση των σωμάτων;

Όπως βέβαια πολλοί πριν από εμένα έχουν ισχυριστεί, «Ο χώρος δεν είναι μια αυταπόδεικτη έννοια. Σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο από τη σχετικά απλή έννοια του φυσικού χώρου η οποία και υπονοείται σε πολλές συζητήσεις, δηλαδή την τρισδιάστατη ύπαρξη του κόσμου, τα διαστήματα, τους διαχωρισμούς, και τις αποστάσεις ανάμεσα σε ανθρώπους, ανάμεσα σε ανθρώπους και αντικείμενα, ανάμεσα σε αντικείμενα» (Rappaport 1994: 478). «Ο υλικός κόσμος που μας περιβάλλει είναι εκείνος στα πλαίσια του οποίου χρησιμοποιούμε τα ζωντανά σώματά μας για να δώσουμε υπόσταση σε κοινωνικές διακρίσεις και διαφορές οι οποίες χαρακτηρίζουν κοινωνικές σχέσεις, συμβολικά συστήματα, μορφές εργασίας και οικείες σχέσεις» (Moore 1994: 71). Με την έννοια αυτή όχι μόνο ο χώρος είναι

κοινωνικά κατασκευασμένος αλλά και το κοινωνικό είναι με τη σειρά του χωρικά κατασκευασμένο, με αποτέλεσμα «ο χώρος να είναι εξ ορισμού γεμάτος δύναμη και συμβολισμό, ένα σύνθετο δίκτυο σχέσεων εξουσίας και υποταγής, αλληλεγγύης και συνεργασίας» (Massey 1993: 156). Είναι με την ίδια έννοια που ο χώρος είναι έμφυλος και σεξουαλικοποιημένος, την ίδια στιγμή που κατασκευάζει έμφυλα και σεξουαλικά υποκείμενα.

Με αναφορά στο φύλο έχει συζητηθεί πολύ ότι από τον 19^ο αι. και την ανάπτυξη των καπιταλιστικών κοινωνιών ένας αριθμός έντονων διαχωρισμών αναδύθηκε οι οποίοι διέκριναν την δημόσια σφαίρα εκτός του σπιτιού με την ιδιωτική σφαίρα εντός του. Η ιδιωτική σφαίρα, όπου λάμβαναν χώρα «φυσικές» λειτουργίες όπως το σεξ και η αναπαραγωγή, και το συναισθηματικό περιεχόμενο των σχέσεων είχε πρωταρχική σημασία, συνδέθηκε με τις γυναίκες, ενώ η δημόσια σφαίρα της εργασίας, του χρήματος, της παραγωγής και της αποτελεσματικότητας αποδόθηκε στους άνδρες (Martin 1987, ανατυπώθηκε 1996: 15-16). Τα τελευταία χρόνια η αντίστιξη ανάμεσα στο «οικιακό» και το «δημόσιο» μοντέλο, έχει δεχτεί πολλές κριτικές εν μέρει ως το αποτέλεσμα μιας ευρύτερης κριτικής απέναντι στη «φυσικότητα» των μητέρων και της μητρότητας και τις εξαρτημένες έννοιες της οικογένειας και του οικιακού» (Moore 1988 :24) και σήμερα το ενδιαφέρον έχει μετατοπιστεί στην πολλαπλότητα των τρόπων με τους οποίους ο χώρος αποκτά έμφυλο περιεχόμενο ενώ ταυτόχρονα παράγει έμφυλες σχέσεις.

Αν δύσκολα μπορεί κανείς να φανταστεί μια ανάλυση για τον οικιακό χώρο και την εργασία η οποία δεν θα λαμβάνει υπόψη της την παράμετρο του φύλου, εξακολουθεί ωστόσο να αγνοείται σε μεγάλο βαθμό η σημασία της σεξουαλικής επιλογής, το γεγονός ότι η ετερόφυλη ή μη ετερόφυλη εμπειρία μπορεί να αποδειχτούν σημαντικές παράμετροι στις αναλύσεις για τις έμφυλες σχέσεις με αναφορά στο χώρο (Dunne 1998). Σχετικές εργασίες έχουν δείξει, για παράδειγμα, ότι οι ομοερωτικές επιλογές ανάμεσα σε γυναίκες εξαναγκάζουν σε και ταυτόχρονα διευκολύνουν την εργασία σε εξωοικιακούς χώρους και την οικονομική ανεξαρτησία, άλλες έχουν επισημάνει ότι η σεξουαλικότητα έχει σημαίνον ρόλο στις διευθετήσεις της οικιακής εργασίας, ενώ επίσης έχει διερευνηθεί η σχέση παραγωγής και κατανάλωσης με σεξουαλικές πρακτικές εντός και εκτός οικιακού χώρου (Dunne 1997, Weston 1998b, Kantsa 2002).

Για ανθρώπους με ομοερωτικές επιλογές η έννοια του χώρου έχει ιδιαίτερη σημασία. Και αν στην αρχή, οι σχετικές μελέτες περιορίστηκαν στην επίδραση που είχαν οι gay κοινότητες στον αστικό ιστό σε επίπεδο γειτονιάς, κυρίως στις Η.Π.Α. (Castells 1983, Knopp 1987, 1992, 1995 Adler and Brenner 1992), σύντομα η έρευνα κινήθηκε προς άλλες κατευθύνσεις εξερευνώντας την ηγεμονία των ετερόφυλων κοινωνικών σχέσεων στα πλαίσια της καθημερινότητας, από το σπίτι και τους χώρους δουλειάς, στα εμπορικά κέντρα και το δρόμο. Σε αυτά τα πλαίσια αναδύθηκαν μελέτες που αφορούσαν στον

σεξουαλικό χαρακτήρα της κατανάλωσης, τον λεσβιακό και gay τουρισμό, τα λεσβιακά άτυπα δίκτυα, τη σχέση ανάμεσα σε αγροτικό και αστικό χώρο. Ξεκινώντας από τη θέση ότι «η ετεροσεξουαλικότητα είναι η κυρίαρχη μορφή σεξουαλικότητας στα περισσότερα καθημερινά περιβάλλοντα, και όχι μόνο στους ιδιωτικούς χώρους, ενώ όλες οι αλληλεπιδράσεις συμβαίνουν ανάμεσα σε σεξουαλικά υποκείμενα», κατέληξαν ότι «το να είσαι λεσβία ή gay σημαίνει να αντιλαμβάνεσαι και να έχεις την εμπειρία της ετεροσεξουαλικότητας στην πλειοψηφία των περιβάλλοντων χώρων» (Valentine 1993 :396). Με αυτή την έννοια η διχοτομική σχέση ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό παύει να υφίσταται στο βαθμό που η σεξουαλικότητα είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια ιδιωτική πράξη πίσω από κλειστές πόρτες, αλλά είναι φανερή στο δρόμο, στη γραφείο, στο σπίτι των γονιών, στο μπαρ, ενώ η δημόσια έκφραση μιας μη ετερόφυλης σεξουαλικότητας «δεν είναι μόνο παραβατική αλλά δυνάμει μετασχηματιστική αφού εκφράζει δημόσια μορφές σεξουαλικότητας που θεωρούνται ιδιωτικές και έτσι αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε το χώρο εκθέτοντας τον αυθαίρετο χαρακτήρα της διάκρισης ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό» (Valentine 1996 :154).

Η ηγεμονία της διάκρισης ανάμεσα σε «δημόσιο/ιδιωτικό» ήταν περισσότερο φανερή σε έρευνες που αφορούσαν γυναίκες με ομόφυλες ερωτικές επιλογές επειδή οι τελευταίες προσεγγίστηκαν ως έμφυλα υποκείμενα και συσχετίστηκαν με την οικιακή σφαίρα του σπιτιού. Οι λεσβιακοί χώροι εξετάστηκαν ως έμφυλοι χώροι που κατοικούνται από γυναίκες και παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν μέσω του μοντέλου «ιδιωτικό»/ «δημόσιο». Για παράδειγμα, η απουσία ορατών λεσβιακών αστικών γειτονιών αποδόθηκε σε έμφυλα χαρακτηριστικά με τον ισχυρισμό ότι, «με αναφορά στο χώρο, οι gay και οι λεσβίες συμπεριφέρονται καταρχήν και κυρίως ως άνδρες και γυναίκες. Οι άνδρες προσπαθούν να κυριαρχήσουν στο χώρο, ενώ οι γυναίκες δίνουν μεγαλύτερη σημασία στα δίκτυα σχέσεων προβάλλοντας πολύ σπάνια χωρικές διεκδικήσεις» (αναφέρεται στο Adler and Brenner 1992 :24). Σήμερα αυτή η προσέγγιση αμφισβητείται και οι ερευνητές προσπαθούν να πάνε πέρα από αυτό. Σύγχρονες έρευνες σε δυτικές κοινωνίες (στην Αγγλία και τις ΗΠΑ) δείχνουν ότι λεσβιακοί χώροι υπάρχουν αν ξέρει κανείς που να κοιτάξει. Συχνά, «Δεν υπάρχουν λεσβιακά μπαρ, μαγαζιά ή επιχειρήσεις σε [αυτές τις γειτονιές], ούτε εναλλακτικά βιβλιοπωλεία ή κοινοπραξίες ... υπάρχουν όμως λεσβιακές οικιακές ομάδες ανάμεσα σε ετερόφυλα σπίτια, τα οποία αναγνωρίζονται μόνο από εκείνους που ξέρουν» (Bell and Valentine 1995 :6). Την ίδια στιγμή παρατήρησαν ότι «το σπίτι, ειδικά για όσους ανησυχούν για τις προσωπικές και επαγγελματικές συνέπειες που μπορεί να έχει η αποκάλυψη της ερωτικής τους επιλογής, μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο ως χώρος κοινωνικής γνωριμίας και συνάντησης. Σε πολλές επαρχιακές πόλεις και αγροτικές περιοχές ανεπίσημα δίκτυα σπιτιών γεμίζουν το κενό διασκέδασης που υπάρχει εξαιτίας της

έλλειψης λεσβιακών χώρων. Και αλλού, τα σπίτια γίνονται εναλλακτικοί τόποι συνάντησης για γυναίκες που συχνάζουν σε gay μπαρ ή άλλους θεσμοποιημένους χώρους» (Johnston and Valentine 1995 :108).

Στην Ελλάδα, ένας πολύ μικρός αριθμός γυναικών εκτίθεται στη δημόσια θέα στη βάση μιας ομοερωτικής επιλογής και η συμμετοχή σε μια «δημόσια λεσβιακή σκηνή» είναι περιορισμένη. Λεσβιακοί χώροι είτε με τη μορφή λεσβιακών ομάδων με πολιτικοποιημένη δράση, είτε με τη μορφή χώρων συνεύρεσης όπου συμβαίνουν καλλιτεχνικές ή άλλες δραστηριότητες (εκθέσεις φωτογραφίας, συζητήσεις) είναι αριθμητικά λίγοι και όπου υπάρχουν δεν γνωρίζουν την ανταπόκριση που θα ήθελαν. Στα λεσβιακά μπαρ της Αθήνας κυρίως και της Θεσσαλονίκης ο αριθμός των γυναικών θαμώνων είναι σχετικά μικρός και καθόλου αντιπροσωπευτικός του αριθμού των γυναικών με ομόφυλες ερωτικές επιλογές. Παρόλη τη γενικευμένη δυσαρέσκεια για την απουσία χώρων συνάντησης και συνεύρεσης οι όποιες προσπάθειες δεν έχουν γνωρίσει μεγάλη απήχηση. Έτσι, για παράδειγμα, όταν πριν μερικά χρόνια, τέσσερις γυναίκες από την Κρήτη αποφάσισαν να διοργανώσουν την Πρώτη Ελληνική Λεσβιακή Εβδομάδα στο Ρέθυμνο συνδυάζοντας τουριστικές διακοπές με σεμινάρια, συζητήσεις, εκθέσεις έντυπου λεσβιακού υλικού, ο συνολικός αριθμός των γυναικών που συμμετείχαν έφταναν μόλις στις τέσσερις (Kantsa 2001).

Η απουσία μιας «δημόσιας λεσβιακής σκηνής» δε σημαίνει ωστόσο και την ανυπαρξία χώρων ομοερωτικής επιλογής –αρκεί να ξέρει κανείς που να ψάξει, υπενθυμίζω. Μια πιο προσεκτική ματιά αναδεικνύει το σπίτι σε σημαντικό χώρο γνωριμίας, κοινωνικής συναναστροφής, διασκέδασης, αλλά και πολιτικοποιημένης δράσης όπου γίνονται συζητήσεις, οργανώνονται δραστηριότητες, εκδίδονται περιοδικά.

Δε χρειάζεται να σταθώ ιδιαίτερα –αποτέλεσε άλλωστε και ένα από τα κύρια θέματα αυτής της συνάντησης- στην παρατήρηση ότι από τη σκοπιά της εθνογραφικής μελέτης της ελληνικής κοινωνίας ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος χρησιμοποιήθηκαν για αρκετές δεκαετίες ως το πλαίσιο ανάλυσης των έμφυλων σχέσεων (Παπαταξιάρχης 1992). Οι γυναίκες συνδέθηκαν με την οικιακότητα και οι άνδρες με την οικονομική υπευθυνότητα. Η αναλυτική αξία της διάκρισης ανάμεσα σε «δημόσιο» και «ιδιωτικό» έχει αμφισβητηθεί εδώ και πολύ καιρό (βλ. Loizos and Papataxiarchis 1991) ενώ παράλληλα τονίζεται η ρευστότητα ανάμεσα στα όρια τους (Μαδιανού 2003). Ωστόσο η συμβολική ταύτιση των γυναικών με την οικιακότητα φαίνεται ότι συνεχίζει να διατηρεί την πολιτισμική της αξία και οι γυναίκες εξακολουθούν να «χρεώνονται με την υποχρέωση να μετασχηματίζουν πρώτες ύλες σε βρώσιμη τροφή, να ελέγχουν τη μιαιρότητα, να διατηρούν τα όρια ανάμεσα στο σπίτι και τον έξω κόσμο ... [και να] λειτουργούν ως η συγκολλητική ουσία που διατηρεί τα μέρη ενωμένα.» (Bakalaki 1994 :92-93). Όπως

παρατηρεί και η Jane Cowan οι γυναίκες είναι αυτές που θεωρούνται υπεύθυνες στην ουσία για το σύνολο της οικιακής εργασίας, ανεξάρτητα από το αν δουλεύουν έξω από το σπίτι ή όχι, και αναμένεται από αυτές να διατηρούν αρμονικές τις οικογενειακές σχέσεις (Cowan 1990 :54).

Στα πλαίσια της ελληνικής εθνογραφίας οι μέχρι τώρα προσεγγίσεις αναφέρονται αποκλειστικά σε ετερόφυλες σεξουαλικότητες. Τι συμβαίνει άραγε σε περιπτώσεις ομόφυλων ερωτικών επιλογών; Πώς ο χώρος κατασκευάζει και κατασκευάζεται με αναφορά στη σεξουαλικότητα; Στο σημείο αυτό θα μου επιτρέψετε τη συνοπτική και σίγουρα επιλεκτική παράθεση τριών στιγμιότυπων.

Σκηνή πρώτη: Τα γενέθλια

Μεγάλο οροφδιαμέρισμα σε τριώροφη οικογενειακή πολυκατοικία σε προάστιο των Αθηνών. Στον δεύτερο όροφο μένει η Φαίδρα Αρίστου, 33 ετών, με τους γονείς της, την αδελφή της τον σκύλο και τη γάτα τους. Στα άλλα δύο διαμερίσματα μένουν οι αδελφές της μητέρας της με τους συζύγους και τα παιδιά τους. Πέρα από τα μέλη της οικογένειας της Φαίδρας, κάθε Σαββατοκύριακο έρχεται να μείνει μαζί τους και η φίλη της, η Κλειώ, η οποία μένει με τη δική της μητέρα. Την ημέρα των γενεθλίων της Φαίδρας ήταν καλεσμένη όλοι οι συγγενείς της πολυκατοικίας. Στην κουζίνα η μητέρα και η αδελφή της σερβίρανε το φαγητό που είχαν ετοιμάσει η Φαίδρα και η Κλειώ –η φίλη της Φαίδρας-, ενώ στην τραπεζαρία καθόντουσαν ήδη δύο πρώην φίλες της Φαίδρας, η Δήμητρα η οποία είχε ετοιμάσει την τούρτα και η Παναγιώτα, με την καινούργια φίλη της Δήμητρας, καθώς και άλλοι φίλοι, φίλες μαζί με τους θείους, θείες και τα εξαδέλφια της Φαίδρας.

Σκηνή δεύτερη: Η τραπεζαρία

Διαμέρισμα σε κεντρικό δρόμο στην Αθήνα όπου μένουν η γιαγιά, η μητέρα, ένας γιος και μια κόρη. Το σαλόνι είναι επιπλωμένο με τον κλασικό τρόπο επίπλωσης «οικογενειακών διαμερισμάτων» με μια τραπεζαρία από καρυδιά στο κέντρο του, έξι καρέκλες και ένα μπουφέ, ενώ η συνολική εικόνα συμπληρώνεται από έναν καναπέ, δύο πολυθρόνες και ένα μικρότερο τραπέζι. Πάνω στην τραπεζαρία ένας υπολογιστής και ένα κασετόφωνο. Το κασετόφωνο παίζει δυνατά μουσική trans και ο υπολογιστής χρησιμοποιείται από τη Τζένη την κόρη της οικογένειας για τη δημιουργία flyers/προσκλήσεων για λεσβιακά πάρτι που απευθύνονται μόνο σε γυναίκες τα οποία διοργανώνει η ίδια κάθε μήνα σε κεντρικά κλαμπ των Αθηνών και έχουν μεγάλη προσέλευση.

Σκηνή τρίτη: Σπιτικά κουλουράκια

Χειμωνιάτικο απόγευμα μια παρέα επτά γυναικών, ηλικίας 24 ως 32, με διαφορετικές επαγγελματικές δραστηριότητες, [όπου ανάμεσά τους συμπεριλαμβάνεται και μια μηχανικός υπολογιστών, μια

καθηγήτρια φυσικο-μαθηματικών, μια φιλόλογος] έχουν μαζευτεί στο σπίτι της μίας πίνουνε καφέ, τρώνε σπιτικά κουλουράκια και συζητάνε. Το θέμα της συζήτησής τους αφορά στη έκδοση του λεσβιακού περιοδικού *Μαντάμ Γκου* (λεσβία στην αργκό). Λίγο καιρό πριν η Χριστίνα Τσάνταλη, χρόνια πριν ενεργό μέλος του ΑΚΟΕ η οποία συμμετείχε επίσης στη λεσβιακή ομάδα στο *Σπίτι Γυναικών* στο Κουκάκι και στο *Βιβλιοπωλείο Γυναικών*, μάζεψε τις φίλες της και τις ρώτησε αν ενδιαφέρονταν να ξεκινήσουν την έκδοση ενός περιοδικού, το οποίο θα προσπαθούσε να καλύψει μια ευρεία γκάμα θεμάτων, από πρωτότυπα θεωρητικά κείμενα, μεταφράσεις άλλων, κόμικς, νέα και αλληλογραφία. Η Χριστίνα και οι φίλες της, η συντακτική ομάδα του περιοδικού, συναντιόντουσαν συνήθως μια φορά την εβδομάδα ή κάθε 15 μέρες -με εξαίρεση την περίοδο των διακοπών και του καλοκαιριού- στα σπίτια τους, αφού οι περισσότερες έμεναν μόνες τους ή με τη σύντροφό τους. Η *Μαντάμ Γκου* ήταν ένα περιοδικό που παράγονταν στο σπίτι, ένα «σπιτικό» λεσβιακό περιοδικό στο βαθμό που εκτός από το τύπωμα όλες οι άλλες διαδικασίες από τη σύλληψη, ως τη συγγραφή μέχρι και το στήσιμο του περιοδικού γινόταν στο σπίτι από τις ίδιες.

Πώς μπορεί κανείς να ερμηνεύσει αυτές τις «αναστατώσεις» του οικιακού χώρου; Στην πρώτη περίπτωση το τραπέζι στρώνεται και τα φαγητά ετοιμάζονται στο σπίτι των γονιών για την ερωτική σύντροφο και τις άλλες φίλες της κόρης τους. Στη δεύτερη περίπτωση η δουλειά για την προετοιμασία λεσβιακών πάρτι μόνο για γυναίκες περνάει μέσα από την τραπεζαρία του σπιτιού στο κέντρο του σαλονιού. Στην τρίτη το μοναδικό, μετά την έκδοση της *Λάβρυς* το 1983, λεσβιακό περιοδικό είναι ένα «σπιτικό» περιοδικό που παράγεται από γυναίκες στο σπίτι.

Η υπόθεση εργασίας την οποία επιχειρώ είναι ότι η μη συμμετοχή των γυναικών με ομόφυλες ερωτικές επιλογές σε δημόσιους χώρους και η ανάδειξη της οικιακής σφαίρας σε χώρο συνάντησης, διασκέδασης και πολιτικής δραστηριοποίησης σχετίζεται αφενός με κυρίαρχες αντιλήψεις για τη σύνδεση των γυναικών με το σπίτι, την ίδια στιγμή που αναθεωρεί, μετασχηματίζει και εμπλουτίζει τη θεώρηση τόσο του χώρου όσο και της εργασίας αμφισβητώντας τους ετερόφυλους προσδιορισμούς του χώρου και τη σύνδεσή του αποκλειστικά με τις αξίες της οικιακότητας, της συζυγικότητας και της μητρότητας. Στο σπίτι γυναίκες με ομόφυλες ερωτικές επιλογές γιορτάζουν, φλερτάρουν, γνωρίζουν άλλες γυναίκες, και έχουν περισσότερο «δημόσιες» δραστηριότητες, εκδίδουν ένα λεσβιακό περιοδικό, φτιάχνουν προσκλήσεις για λεσβιακά πάρτι, κατασκευάζουν ιστοσελίδες στο διαδίκτυο. Ο χώρος του σπιτιού αναδεικνύεται σε χώρο διασκέδασης αλλά και εργασίας, η οποία δεν μπορεί να οριστεί ως οικιακή εργασία. Το σπίτι αποκτά χαρακτηριστικά δημόσιου χώρου και η εν οίκω εργασία συνδέεται με εξωοικιακές δραστηριότητες. Υπερβαίνει, μετασχηματίζει και επαναδιαπραγματεύεται τον ορισμό του ως χώρο όπου σύμφωνα με την Dubisch (1986) οι γυναίκες ασχολούνται με το να «μαγειρέψουν, να

καθαρίσουν, να αερίσουν τα σεντόνια και να ποτίσουν τα φυτά, να σκουπίσουν και να ξεσκονίσουν, και ύστερα αφού θα τα έχουν κάνει όλα αυτά να μαντάρουν, να κεντήσουν, και να πλέξουν».

Ο συνυπολογισμός της παραμέτρου της σεξουαλικότητας, και πιο συγκεκριμένα της ομοερωτικής επιλογής, έχει σαν αποτέλεσμα όχι μόνο την υπέρβαση της αντίστιξης «δημόσιου»-«ιδιωτικού» χώρου, «οικιακής»-«εξωοικιακής» εργασίας, εγχείρημα το οποίο σήμερα αποτελεί μάλλον κοινό τόπο για τους εθνογράφους που ασχολούνται με την ελληνική κοινωνία, αλλά ένα βήμα πιο πέρα θεωρώ ότι διαφοροποιεί μονοσήμαντες εννοιολογήσεις του οικιακού χώρου. Ο οικιακός χώρος δεν σχετίζεται μόνο με την ετερόφυλη σεξουαλικότητα, οι γυναίκες δεν ανήκουν εκεί μόνο ως μητέρες, σύζυγοι, νοικοκυρές αλλά ως σεξουαλικοποιημένα άτομα που έχουν επιλέξει μία μη ετερόφυλη σεξουαλικότητα και η οποία με τη σειρά της προσδίδει στο χώρο νέες σημασίες. Παραφράζοντας την Kath Weston (1998a) θα έλεγα ότι «το ηθικό δίδαγμα» της ιστορίας είναι πως όταν η ενασχόληση με το φύλο μπολιάζεται με το ενδιαφέρον για τη σεξουαλικότητα το αποτέλεσμα, ακόμα και αν δεν είναι ανατρεπτικό ή απόλυτα μετασχηματιστικό, μπορεί να αποδειχτεί ικανό να φανερώσει άλλες πλευρές του χώρου και όσων συνδέονται με αυτόν.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Adler, Sy and Johanna Brenner. 1992. "Gender and Space: Lesbians and Gay Men in the City". In *International Journal of Urban and Regional Research* 16 (1): 24-34.
- Bakalaki, Alexandra. 1994. "Gender-Related Discourses and Representations of Cultural Specificity in Nineteenth-Century and Twentieth-Century Greece". In *Journal of Modern Greek Studies* 12: 75-112.
- Bell, David and Gill Valentine. 1995. "Introduction: Orientations". In *Mapping Desire. Geographies of Sexualities*, eds. David Bell and Gill Valentine, 1-27. London: Routledge.
- Castells, Manuel. 1983. *The City and the Grassroots*. University of California Press: Berkeley, California.
- Cowan, Jane K. 1990. *Dance and the Body Politic in Northern Greece*. Princeton: Princeton University Press.
- Dubisch, Jill. 1986. "Culture Enters through the Kitchen: Women, Food, and Social Boundaries in Rural Greece". In *Gender and Power in Rural Greece*, ed. Jill Dubisch, 195-214. Princeton: Princeton University Press.
- Dunne, Gillian A.. 1998. "Introduction: Add Sexuality and Stir: Towards a Broader Understanding of the Gender Dynamics of Work and Family Life". In Gillian A. Dunne (ed.) *Living 'Difference': Lesbian Perspectives on Work and Family Life*". Harrington Park Press: New York, London.p.p. 1-8.
- Johnston, Lynda and Gill Valentine. 1995. "Wherever I Lay My Girlfriend, That's My Home. The Performance and Surveillance of Lesbian Identities in Domestic Environments". In *Mapping*

- Desire. Geographies of Sexualities*, eds. David Bell and Gill Valentine, 99-113. London & New York: Routledge.
- Kantsa, Venetia. 2001. *Daughters Who Do Not Speak, Mothers Who Do Not Listen. Erotic Relationships Among Women in Contemporary Greece*. Unpublished Ph.D. Dissertation, London School of Economics and Political Science, University of London.
- Kantsa, Venetia. 2002. " 'Certain Places Have Different Energy'. Spatial Transformations in Eressos Lesvos". Στο *GLQ* 8:1, . 35-57, Duke University Press
- Knopp, Lawrence. 1987. "Social Theory, Social Movements and Public Policy: Recent Accomplishments of the Gay and Lesbian Movements in Minneapolis, Minnesota". In *International Journal of Urban and Regional Research* 11: 243-261.
- Knopp, Lawrence. 1992. "Sexuality and the Spatial Dynamics of Capitalism". In *Environment and Planning D: Society and Space* 10: 651-669.
- Knopp, Lawrence. 1995. "Sexuality and Urban Space: A Framework for Analysis". In *Mapping Desire. Geographies of Sexualities*, eds. David Bell and Gill Valentine, 200-213. London: Routledge.
- Loizos, Peter and Evthymios Papataxiarchis. 1991. "Gender and Kinship in Marriage and Alternative Contexts". In *Contested Identities: Gender and Kinship in Modern Greece*, eds. Peter Loizos and Evthymios Papataxiarchis, 3-25. Princeton: Princeton University Press.
- Martin, Emily. 1987 (2η έκδοση 1996). *The Woman in the Body. A Cultural Analysis of Reproduction*. Buckingham: Open University Press.
- Massey, Doreen. 1993. "Politics and Space/Time". In *Place and the Politics of Identity*, eds. Michael Keith and Steve Pile, 141-161. London: Routledge.
- Moore, Henrietta L. 1988. *Feminism and Anthropology*. Cambridge: Polity Press.
- Moore, Henrietta L. 1994. *A Passion for Difference*. Cambridge: Polity Press.
- Rappaport, Amos. 1994. "Spatial Organization and the Built Environment". In *Companion Encyclopedia of Anthropology*, ed. Tim Ingold, 460-502. London and New York: Routledge.
- Valentine, Gill. 1993. "(Hetero)sexing Space: Lesbian Perceptions and Experiences of Everyday Spaces". In *Environment and Planning D: Society and Space* 11: 395-413.
- Valentine, Gill. 1996. "(Re)negotiating the Heterosexual Street. Lesbian Productions of Space". In *Body Space. Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality*, ed. Nancy Duncan, 146-155. London/ New York: Routledge
- Weston, Kath 1998a "the bubble, the burn, and the simmer". Στο Kath Weston (επιμ.) *Longslowburn. Sexuality and Social Science*, 1-27 New York: Routledge.
- Weston, Kath. 1998b "sexuality, class, and conflict in a lesbian workplace" Στο Kath Weston (επιμ.) *Longslowburn. Sexuality and Social Science*, 115- 142. New York: Routledge.
- Μαδιανού, Δήμητρα 2003 « 'Στο πρόσωπο του άνδρα μου εμένα βλέπουν': Το 'δημόσιο' και το 'ιδιωτικό' ως τόποι κατασκευής της έμφυλης ταυτότητας». Στο Δήμητρα Μαδιανού (επιμ.) *Εαυτός και «Άλλος»: Εννοιολογήσεις, Ταυτότητες και Πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο*, 111-181 Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος 1992 «Εισαγωγή. Από τη Σκοπιά του Φύλου. Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις της Σύγχρονης Ελλάδας». Στο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης και Θόδωρος Παραδέλλης (επιμ.) *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα. Ανθρωπολογικές Προσεγγίσεις*, 11-98. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.